

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „Библеистика”

Емануела Иванова Иванова

**Възкресението на Иисус Христос –
начало на възкресението на мъртвите според Първото
послание на св. апостол Павел до коринтяни – 15 гл.**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на

образователната и научна степен

„доктор”

Професионално направление „Религия и Теология” – 2.4.

Научна специалност „Свещено Писание на Новия Завет”

Научен ръководител:

Проф. дбн Емил Трайчев Стоянов

София, 2017 г.

Дисертационният труд съдържа 219 печатни страници.

Представен е в съдържание, списък на съкращенията, предговор, увод, три основни глави, заключение и библиография. Научният апарат включва 436 бележки под линия.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО СЪЧИНЕНИЕ	4
1.1. Актуалност на темата.....	4
1.2. Предмет и обект на изследването	6
1.3. Степен на разработеност на проблема	7
1.4. Цели и задачи на изследването	19
1.5. Методология на изследването	21
1.6. Структура	21
2. СЪДЪРЖАНИЕ	22
2.1. Първа глава.....	22
2.2. Втора глава.....	25
2.3. Трета глава.....	29
3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	38
4. ПРИНОСИ.....	46
5. ПУБЛИКАЦИИ	48

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО СЪЧИНЕНИЕ

1.1. Актуалност на темата

Актуалността на настоящето изследване се състои в необходимостта от богословско осмисляне на факта на Христовото възкресение като начало на всеобщото възкресение на хората. Актуалността на темата е вечна, а стойността ѝ е непреходна. Тя определя и дава смисъл на целия живот на човека, като последствията ѝ отекват във вечността. В древност Христовото възкресение е разтърсва света. След това става негова опора в извънисторически план. Христовото възкресение внася ново измерение в човешкия живот. Щом Христос е възкръснал, значи и хората ще възкръснат, според твърдението на текста в 1 Кор. 15:20 и сл.. Щом това е така, земният живот на човека е само прелюдия към вечния, в която обаче се решава каква ще бъде по-нататъшната му участ. Щом той е толкова важен за спечелването на вечността, значи не е без значение какво прави човек с живота си, какво прави и с тялото си, тъй като всеобщото възкресение е именно в тяло. Христовото възкресение е свидетелството за изпълнението на Свещ. Писание, доказателството, че Христос е Богочовек, пресечната точка на вярата и историята.

Времената се променят, технологиите също, но въпросите, които човекът си задава в моменти на проникновение (или в кризисни периоди) са все същите. От отговорите на тези неизменни въпроси и от степента на честност при прилагането им зависи всичко – не само качеството на пребиваването на земята, но и вечността.

Сегашното време предлага някаква смесица от неоезичество, атеизъм и различни източни култове. Широко разпространено е мнението, че блажената вечност е сигурна, но под формата на възкресение на душата на човека. Това гарантира и безметежността на земния живот. Така ли е обаче? Християнството търси отговора на този въпрос в Свещеното Писание и Свещеното Предание. Цялата Църква се изгражда върху две думи: „Христос възкръсна”. От една страна това означава, че Бог се е воплътвил. От друга страна, с тези думи се

извършва разпространението на благовестието. Тези думи са едновременно първа проповед и пръв символ на вярата.

Възкресението е гръбнакът на християнството. Именно то прави християнството нещо повече от една изключително етична система, прави го спасително.

Всички тези съвременни тенденции и опасности са същевременно и мотиви, които ръководеха избора на темата на настоящия труд. Човекът е най-грандиозният проект на Създателя. Той е създаден за нещо повече от стремеж към власт над себеподобните и различни удоволствия, било то първични или префинени. Всички тези пращинки, които обаче през сетивата проникват в сърцето като в Андерсенова приказка, замъгляват способността му за правилен избор. А точно сърцето трябва най-много да бъде пазено, „защото в него са изворите на живота“ (Прем. 23:4). Божият замисъл за човека, който може да бъде открит в Писанието и в Преданието, му отрежда особено място и предназначение в реда на творението. Актуалността на настоящата тема е подчертана на фона на всички съвременни политически и социални абсурди. Единствено погледът „отвъд“, или по-точно „през“, цялостната перспектива може да даде решение на всички екзистенциални драми, пред които се изправя човекът. Днешните хора всъщност не са по-различни от адресатите на Първото послание на св. апостол Павел до коринтяните и съответно и отговорите на техните въпроси не биха били много по-различни.

1.2. Предмет и обект на изследването

Предмет на изследването е възкресението в тяло, гаранция за което е Христовото възкресение, а обект – текстът от гл. 15 на Първото послание на св. апостол Павел до коринтяните.

Значението на Първото послание на св. апостол Павел до коринтяни не се дължи само на големия му обем или на това, че се нарежда на второ място след Посланието до римляните. В него са разгледани изключително много и важни от богословска гледна точка теми.

Гл. 15 на посланието понякога е наричана „Евангелие на възкресението” поради дълбочината и мащаба, с които този въпрос е разгледан в нея.

По време на написването на Първото послание до коринтяни Благата вест вече е стигнала до вярващите. Сред съществуващите тогава всевъзможни религии и учения обаче за тях е трудно да запазят укоренеността в това, в което са повярвали първоначално, а именно, че Христос е възкръснал. „Христос възкръсна“ - поздравът, изречен от Мария Магдалина, се подема от цялата Църква, а в съзнанието на светците звучи постоянно. Сред коринтяните се надига възражение и св. апостол Павел го обобщава така: „И ако за Христа се проповядва, че е възкръснал от мъртви, то как някои помежду вас казват, че нямало възкресение на мъртви? А щом няма възкресение на мъртви, то и Христос не е възкръснал; ако пък Христос не е възкръснал, то празна е нашата проповед, празна е и вашата вяра. А щом няма възкресение на мъртви, то и Христос не е възкръснал; ако пък Христос не е възкръснал, то празна е нашата проповед, празна е и вашата вяра“ (1 Кор. 15:12-14). Настоящият десертационен труд предлага именно тезата за възкресението на човека в тяло.

1.3. Степен на разработеност на проблема

Не е възможно да бъде обхваната литературата, посветена на темата за възкресението. То е основа на християнската вяра и е съвсем естествено всеки да пише за него. Това налага рамкирането на периметъра на настоящата дисертация – изследванията върху Първото послание до коринтяните. Те включват както трудове, разглеждащи цялото послание или определен въпрос, засегнат в него, така и коментари. Сред древните тълкуватели на текста трябва да бъдат споменати: Ориген, Амвросиастър, Пелагий, който доразвива възгледите на Амвросиастър, и, на свой ред, става основа за следващи коментари, Дидим Слепеца, св. Йоан Златоуст и неговия съвременник и противник Севериан Габалски – представители на богословската мисъл на IV в., Теодор Мопсуестийски и бл. Теодорит Кирски, негов ученик, св. Кирил Александрийски, св. Генадий Константинополски,

който допълва светоотеческия поглед през V в. Следват ги Фотий Константинополски (IX в.), Икумений, епископ на Трика (X в.), Петър Ломбардски, който продължава линията на Пелагий и Амвросиастръ, и чиито трудове поставят основата на схоластическото богословие и екзегеза. Негов съвременник е бл. Теофилакт Български (XII в.), който пък в коментара си се опира основно на св. Йоан Златоуст. Коментарите на св. Теофан Затворник, който живее и твори през XIX в., са по-близо до съвремението ни, но същевременно и неотделими от цялата светоотеческа поредица преди него. Още по-близо до нас е сръбският професор, прославил се вече и като светец, Юстин Попович, както и протодякон Р. Грозданоски.

Темата за Христовото възкресение като начало на всеобщото възкресение рядко е предмет на научно внимание, което очертава актуалния характер на предложената дисертация. Повечето учени, които разглеждат Христовото възкресение като част от всеобщото, смятат, че възкресението, което се е очаквало в края на времената, вече се е изпълнило. Според тях Христовото възкресение е единствено етап, начало на всеобщото.

Протестантският екзегет Йоханес Вайс, който пише върху Първото послание до Коринтяните и върху ранното християнство изобщо, съвсем бегло се спира на този въпрос. С Христовото възкресение вече е настъпило Божието Царство и е започнало всеобщото възкресение.

Този възглед все още е водещ в дискусиата, повдигната през 50-те години на миналия век относно характера на явяванията на Иисус Христос след възкресението и празния гроб. Поставя се под съмнение историчността на тези събития. Тезата, че вярата в Христовото възкресение произлиза от юдейското предание за всеобщото възкресение на мъртвите, не се подлага на съмнение. В това направление е работата на друг протестантски новозаветен учен, Улрих Вилкенс. Представата, че всеобщото възкресение вече е настъпило за Един е новаторска и става водеща в богословската мисъл. Нов е и сотириологичният смисъл, който получава Христовото възкресение – Христос е началото/начатъкът и всички ще Го последват. Това е в хармония с

преданието за Сина човешки от 1 Ен. 37-71. Синхронността на възкресението и възнесението превръща Христовото възкресение в есхатологично събитие.

Нелекият въпрос за това как едното възкресение може да бъде основа за другото става тема на изследването на Гюнтер Кегел. Той заявява, че от самото начало на Христовото възкресение се гледа като на изпълнение на Божия спасителен план и, следователно, като на начало на всеобщото възкресение. Основата на вярата в Христовото възкресение е формирана от късната апокалиптична юдейска представа за възкресението на мъртвите, която е част от юдейския светоглед от времето на св. апостол Павел.

Видоизменен опит за обяснение на вярата в Христовото възкресение с помощта на юдейското предание за всеобщото възкресение предлагат учените, които поддържат идеята за страдащия праведник. Според протестантския новозаветен учен Едуард Швайцер Христовото възкресение е от този вид. На Христовото възкресение се гледа като на начало на есхатологичните събития, в това число и всеобщото възкресение. Католическият тълкувател на Стария Завет Лотар Рупърт коригира този възглед, като твърди, че тук се смесват мотиви от различни традиции като Христовото възкресение и възцаряването Му.

Някои учени се опитват да обяснят произхода на вярата в Христовото възкресение без да прибегват до преданието за всеобщото възкресение. Гюнтер Хауфе обръща внимание на факта, че Христовото възкресение често се изобразява като Неговото възцаряване. Вярвало се, че след смъртта Си Христос става небесният Син Човешки. Това вярване се свързва с преданието за Енох, който става Син човешки (1 Ен. 71).

В изследването си протестантският новозаветен учен Клаус Бергер твърди, че Христовите последователи тълкуват смъртта и възкресението Му според преданието за смъртта и възкресението на пророка от последните времена. Според това предание последният Божи пророк ще бъде убит и възкресен от Бога в знак на Неговото всемогъщество, с което Той ще съди през приближаващия есхатон.

Преданието за небесното оправдание на мъченика, особено по отношение на 2 Мак. гл. 7, е изследвано от протестантския старозаветен учен Улрих Келерман. Той твърди, че мъчениците, за които се говори в този текст, получават индивидуално трансцендентно небесно възкресение, т.е. възкресение веднага след смъртта в ново тяло на небето. Според ученият Самият Христос разглежда живота и смъртта Си в светлината на богословието на мъченичеството.

В известен смисъл новозаветният изследовател Хенк Ян де Йонг продължава тази насока на интерпретиране. Заклучава, че древите християни действително тълкуват живота и смъртта на Христос според преданието за мъченика и му приписват небесно възкресение. Макар и да признава, че същият език се използва за описание на всеобщото възкресение, де Йонг твърди, че не е възможно Христовото възкресение да се числи към него, тъй като става дума за една личност, а не за група хора.

През последните десетилетия твърдението на св. апостол Павел, че всеобщото възкресение е участие в Христовото възкресение, е обект на проучвания в сферата на критиката на преданието и историческата критика. Повечето от тях се фокусират върху конкретни изрази, като например „с Христа“ и техни производни. Относно всеобщото възкресение като участие в Христовото възкресение възгледите могат да бъдат категоризирани в две посоки. Част от учените смятат, че тази идея доразвива идеята за есхатологичното единение с Христос. Тъй като християните ще бъдат „с Христа“ по време на Парусията, те ще бъдат и възкресени с Него. Представители на това направление са Швайцер и П. Зибер. Друга група учени приема, че идеята произхожда от тази за единството на християните с Христос. Това единство зависи от Христовата смърт и възкресение, както показва и св. апостол Павел в изяснението си за кръщението. След като някой е умрял и възкръснал с Христос в кръщението, той също така ще възкръсне с Него в края на времената. Хайнрих Молитор например твърди, че хората могат да възкръснат, само ако живеят в мистично единение с Христос и

притежават Светия Дух. Според учения св. апостол Павел развива представата за всеобщото възкресение с Христос на основата на концепцията си за кръщението като символично възкресение с Христос.

Протестантският новозаветен учен Робърт Танехил също така изследва представите за „умиране и възкръсване с Христа“ и за „възкресението с Христа в есхатона“. Той обаче твърди, че св. апостол Павел не е развил тези представи от възгледа си за кръщението, а използва кръщението, за да ги символизира. Според него връзката между всеобщото и Христовото възкресение трябва да се търси в разбирането на св. апостол Павел за кръста като есхатологично и всеобхватно събитие.

Някои учени търсят произхода на идеята за единството в извънбиблейски източници и по-специално в мистерийните религии. Това относително старо схващане става основа на труда на протестантския богослов Юрген Бекер. Според него текстовете от Рим. 6:1-11 и 1 Кор. 15:20-28 коригират пред-Павловото богословие на кръщението, според което християните вече са умрели и възкръснали с Христос в кръщението. Това е отзвук на мистерийните религии, в които присъстват умиращи и възкръсващи богове и човекът участва в съдбата на божеството.

В обстойно изследване протестантският учен А. Уедърбърн оборва тезата, че мистерийните религии са повлияли пряко на християнското виждане за кръщението като умиране и възкръсване с Христос. Основните му аргументи са, че в тях има различни отношения между божеството и инициирания, които се изразяват с друга лексика и че в тях спасението на инициирания не се разглежда като аналогично на това на божеството.

Трябва да се отбележи обаче, че възгледите за изразите „с Христос“ и „в Христос“ като произлизащи от единството и солидарността на Христос и християните, не са толкова нови. До подобен извод стига и Е. Бест. Това, че Христос е „начатък“, означава, че Той е представител и че съществува съюз между начатъка и останалата част от реколтата.

Н. Перин проследява евентуални общи мотиви между Първото послание до коринтяните и религията на Озирис: употребата на знака на семето като илюстрация на възкресението, понятието за „тяло духовно“ и език, който се използва да обозначи мистичен съюз в божеството. Според него христологичната и есхатологичната значимост на възкресението в посланието на св. апостол Павел подчертава фундаменталната му противопоставеност на тази митология.

Има доста изследвания върху идеята, че всеобщото възкресение ще бъде по време на Второто пришествие, но повечето от тях се съсредоточават върху текста на 1 Сол. 4:13-18. В това изреждане на есхатологичните събития възкресението не е в центъра на идеята, фокусът е върху идването на Христос. Св. апостол Павел поставя темата централно при беседата за смъртта на някои от солуняните. Темата на беседата в 1 Сол. 4:13-18 не е самото възкресение, а отношението между християните по време на Парусията и тези, които първи ще бъдат възкресени. В ст. 16-17 сякаш отношението между възкресените християни и тези, които останат живи до Парусията е по-важно от въпроса за възкресението. Първо мъртвите ще възкръснат, а после, заедно с живите, ще срещнат Господа. Не може да се отрече връзката между 1 Сол. 4:13-18 и 1 Кор. 20-28, но докато в първия текст важно е Второто пришествие, във втория централна тема е възкресението на мъртвите като следствие от Христовото възкресение с всички произтичащи от това последици. Поради това настоящото изследване се ограничава с втория текст.

Сред съвременните новозаветни учени холандецът Йоост Холеман, който се занимава с въпроса за произхода на най-основни теми в Новия Завет, смята, че първата от тях е тази за Христовото възкресение като начало на всеобщото възкресение. Втората е за всеобщото възкресение чрез участие в Христовото възкресение и последната е за времето – всеобщото възкресение ще се случи при Парусията.

Американецът Бенджамин Глад, който търси вероятните старозаветни основи на една от най-неясните фрази на св. апостол Павел, защитава

становището, че мисленето на св. апостол Павел относно Иисус Христос като „животворящ Дух“ в 1 Кор. 15:45 е оформено въз основа на Бит. 5:3. Той изследва връзката с Бит. 2:7 и обобщава, че както образът на Адам се предава на Сет, така и образът на Иисус Христос се предава на вярващите.

Клаудия Янсен от Марбург се занимава с въпросите за естеството на тялото на възкресението. Св. апостол Павел не разглежда тези въпроси от гледна точка на естествените науки, а от позицията на вярата в животворящия Бог. Животът „в Христа“ е неподвластен на смъртта, представлява активен живот в Светия Дух.

А. Тисълтън, който разглежда икономическата и социална среда в Коринт през I в., търси свидетелства с оглед на въздействието на различни културни и социални явления върху отношенията в църквата, на които се противопоставят свободата и споделянето на разбирането за Христовата кръстна смърт (1 Кор. 6:19-20).

В коментара на К. Бломбърг текстът на Първото послание до коринтяни е разгледан от три различни ъгъла. Тази схема е заимствана от Дж. Кухачек, именно: разбиране на първоначалната ситуация, определяне на принципите, които текстът отразява, и прилагането на тези общовалидни принципи в съвременни ситуации.

Бележитият католически учен Джоузеф Фитцмайер в труда, посветен на Първото послание до коринтяните, включва: превод на посланието, въведение, в което разглежда историческите обстоятелства, свързани с написването му, езиковите и стилистичните му особености, и поотделно се спира на христологията, богословието, пневматологията, еклесиологията, антропологията и сотириологията, като предлага и цялостен коментар на текста.

Д. Гарланд прави подробен коментар на Първото послание до коринтяните, като се позовава на древни и нови източници. По отношение на текстовата критика най-изчерпателен е може би коментарът на Г. Фий. А. Тисълтън разглежда детайлно гръцкия текст и обръща внимание на много

исторически, културни и херменевтични въпроси. Трябва да бъдат споменати и сериозните работи на К. Барет, Ф. Брус, Х. Концелман, Дж. Мофат, който акцентира върху мистерийните култове, К. Талбърт, който обръща специално внимание на древните извори. Също с безспорна научна стойност и същевременно ориентирани към по-широката публика са коментарите на К. Бломбърг, Р. Колинс, Дж. Дън, Р. Хейс, който предлага литературен и херменевтичен анализ, Р. Хорсли, Дж. Мърфи-О`Конър, Дж. Снайдер и др.

Сред православните автори прот. Александър Сорокин отнася посланието към най-ярките и характерни ап. Павлови послания по богатство на богословската мисъл и личностна наситеност. Той го разглежда в контекста на това как Благата вест променя живота на всеки вярващ, т.е. какво представлява животът в Христос, животът в Църквата и как той може да се изгради.

Гръцкият новозаветник Й. Каравидопулус разглежда гл. 15 от Първото послание до коринтяни в контекста на елинските и философските представи за възкресението на душата, които отричат възкресението в тяло.

Р. Грозданоски подчертава тематичното разнообразие, което прави посланието привлекателно за аудиторията. Както и цялото Свещ. Писание, посланието звучи съвременно и днес и храни душата на читателя. Възкресението, както и всички теми, разработени в класическия стил на св. апостол Павел, е вечно и винаги актуално. Авторът приближава темата до съвременния човек в опита си да му помогне в духовното израстване. Той поставя акцент върху ролята на Христос като Съдия. Влизането в Царството е предшествано от Съда и това е и една от разликите в различните конфесии.

В родната библеистика единствен коментар върху Първото послание до Коринтяните е този на прот. Иван Кондаков. Той цели да окаже помощ на българското свещенство в пастирските му трудове и задължения, както и при провежданите ежегодно изпитни събеседвания, чрез които се добиват нови знания и се опресняват старите. Според о. Кондаков пастирите в Христовата църква са строителите на Царството Божие. Те изграждат дома Божий в душите

на вярващите с помощта на различни материали, като най-подходящ от тях е Божието слово.

Като цяло православните изследвания са удивително единни и последните по време коментари не са много по-различни от първите и това се дължи не само на многобройните взаимни позовавания, но и на единния дух, на едното учение, което не може да си мисли извън съборността на Църквата. Писанията на светите отци (както и литургичният живот) са вдъхновени от Светия Дух. Всеки християнин трябва да се вгради в Църквата като жив камък чрез евхаристийното единство и да стане част от светоотеческата верига, да се превърне в брънка от нея. Единственият начин за това е да се залови за последните брънки като най-близки до него.

1.4. Цели и задачи на изследването

Целта на настоящия труд е свързана с изследването на твърдението, зародило се в под влиянието на елинизма в Коринт, и често изплуващо на повърхността на историята на Църквата до ден днешен, а именно, отрицанието на възкресението на мъртвите, и отговорът, който дава св. апостол Павел. Самият той обобщава възражението така: „И ако за Христа се проповядва, че е възкръснал от мъртви, то как някои помежду вас казват, че нямало възкресение на мъртви? А щом няма възкресение на мъртви, то и Христос не е възкръснал; ако пък Христос не е възкръснал, то празна е нашата проповед, празна е и вашата вяра“ (1 Кор. 15:12-14). Дисертационният труд изследва тезата за съществуването на възкресението на мъртвите, и то в тяло.

За реализирането на тази цел са формулирани следните задачи:

Първата е да се проследи предхристиянската идея за възкресението, която има отношение към изследвания текст, в библейски и извънбиблейски свидетелства.

Втората е да се изследват исагогическите свидетелства с цел очертаване на културно-историческия контекст на Първото послание на св. апостол Павел до коринтяните. Тази задача, както и предишната са свързани с въвеждането в проблематиката, както и с конкретизирането ѝ.

Третата задача има екзегетически характер и в нея могат да бъдат открити три подзадачи – първата има връзка с въпроса за боговъплъщението или какво твърди разглежданият текст за Богочовека Христос и човешката природа в Него; втората задача е свързана с последствията от Христовото възкресение за човека и откриването им в 1 Кор гл. 15; и накрая третата - свидетелствата в 1 Кор. 15:20-28 за предназначението на човека и отношението му към Божието Царство;

За написването на труда са използвани различни извори и източници на църковнославянски, руски, сръбски, старогръцки, новогръцки, английски, немски и холандски езици.

1.5. Методология на изследването

Използвана е както съвременната научна методология в изследването на текстовете на Новия Завет (текстова критика, литературна критика, изворова критика, езиков анализ, критика на формите и жанровете, история на преданието, критика на композицията, структурно-лингвистични методи, синхронно и диахронно четене), така и богословски прочит в духа на светоотеческото тълкувателно предание на Православната Църква. На много места текстът се позовава на аргументи от литургиката, химнографията и иконографията.

1.6. Структура

Предлаганият дисертационен труд се състои от предговор, увод, списък на съкращенията, разработка в три глави, заключение и библиография.

2. СЪДЪРЖАНИЕ

1.1. Първа глава

Кратък преглед на вярванията в древен Египет, както и при народите от Месопотамия и Ханаан относно живота след смъртта е от първостепенна важност за изследването, тъй като това са народите, с които е в контакт по един или друг начин древният Израил. В някои изследвания се търси египетско влияние върху старозаветната есхатология като цяло. Поради това в дисертацията се проследяват вижданията за живота след смъртта Египет, Месопотамия и Вавилон. Разгледани са и митовете от тези региони за умиращи и възкръсващи божества. Сред тях са Сказанието за Инана и цикъла за Ваал, които се срещат в различни вариации. Характеризират се с цикличността на ритуално възпроизвеждане на смъртта и възраждането на божествата, придружено от различни обряди, които осигуряват плодородието на земята и плодovitостта на народа. В никой от тези широко разпространени култове обаче не става дума за реално съществуващ човек, който да е умрял и да се е върнал към живот. Възпроизвеждането на смъртта и възкресението на божествата в тези култове е метафора, която указва на цикличността на реколтата и на плодovitостта. При старозаветните пророци обаче времето не се схваща циклично, според годишните времена, както е при езичниците ханаанци.

Според книга Битие потомците на Адам трябва да се върнат обратно в пръстта, от която са взети (3:19). Това правило важи за всички хора, а шеолът е мястото за среща на всички смъртни (Йов 30:23). В семитската антропология животът без тяло е невъзможен. За израилтянина човекът е психосоматична цялост. Ако центърът на живота за гърка е душата, за човека от древния Близък Изток това е тялото. Следователно, възкресението означава възвръщане към живота, което е възможно да се придобие само при наличието на тяло. Ако не съществува тяло, не може да съществува живот въобще.

Своеобразната смърт на Израил във Вавилонския плен и възкресението му при освобождението предизобразяват Христовите смърт и възкресение. В пророчеството си св. пророк Осия (Ос. 6:1-3) свидетелства, че Израил познава

идеята за възкресението и преди Вавилонския плен. Макар в пророчеството на Осия на пръв план да става въпрос за политическо възкресение, в него е налична и т. нар. двойна перспектива. В Първото послание до коринтяните св. апостол Павел казва, че Христос „на третия ден възкръсна, според Писанията“ (15:4). Приема се, че апостолът има предвид именно мястото в Ос. 6:2 (Господ „ще ни оживи в два дни, в третия ден ще ни издигне“). Преди всичко пророкът говори за Израил, но старозаветният Израил е предобраз на Месия (срв. Изх. 4:22-23; Ос. 11:1 и др.), като най-важните обстоятелства от историята му предизобразяват събития от земния живот на Месия.

Двата откъса (25:6-8 и 26:16-19) от книгата на св. пророк Исаия имат подчертано есхатологичен смисъл. В тях се възвестява победата над смъртта. Царството на Бога има като следствие унищожаването на всяка друга власт в света. Само някои избрани са предопределени за него, а не всички народи. Според пророка Божията воля се състои във възкресението на всички Негови верни и именно те съставляват истинският Израил. За пророка Господ е единственият Владетел на историята. Възкресението означава за всеки отделен човек участие в последните събития. По този начин спасителното действие на Бога не се простира само върху поколението, което ще живее в епохата на края, но и върху израилтяните от миналото.

Св. пророк Йезекиил предвъзвестява на откараните в плен юдеи във Вавилон завръщането им земята на отците им и възраждането на Израил (37:1-11). Картината на изсъхналите кости, която използва, за да направи това, е особено характерна. Пророчеството за възкресение се свързва със завръщането към живот на Израил, т.е. с политическо възстановяване. Според възгледите на Израил от това време краят на индивида идва със смъртта му. Докато народът може да продължи да съществува до времето на спасението, в което участва и индивидът със самото си оцеляване. Катастрофата от 587 г. обаче напълно променя нещата за Израил и Божият народ се озовава лице в лице с края. При плена се загубва динамиката на групата, нейната сила. Така пророкът с проповедта си поставя едно ново начало, с което възлага отговорност на

индивида. От този момент нататък за Израил не е трудно да извърши и следващата стъпка, т.е. да възприеме по-различно виждане за възкресението. Символите, които използва пророкът поставят пред юдеите въпроса за възкресението на мъртвите. Богът на Израил е способен да повтори чудото на сътворението за народа Си. Описаната картина е една от най-въздействащите в Священото Писание. За пророчеството си Йезекиил не заимства образи от митологиите на съседните народи, а само от преданието на Израил. За него Яхве е Господарят на живота, което се доказва както със сътворяването на света, така и с повторното вдъхване на живот във вече мъртвите тела. Пророкът очаква възраждането на народа си и поучава и другите с видението си, че Той никога няма остави народа Си. Според неговата вяра Богът на Израил е способен да повтори чудото на сътворението за народа Си. Св. пророк Йезекиил и св. пророк Осия стигат до един и същ възглед за възкресението на израилския народ, като обаче тръгват от различни позиции. За разлика от Осия, който заимства идеи от ханаанската митология, Йезекиил се опира изцяло на преданието на народа си.

Втората книга на Макавеите е написана в епоха, когато духът на елинизма в древния Близък Изток е господстващ. Заражда се вярване в живота след смъртта, различно от това, което са имали юдеите дотогава. Възкресението ще се случи в края на времената, но ще има последствия и на земята, в земното Божие царство. Всички благочестиви отиват в рая на небето, докато шеолът се превръща в ад – място на наказание за нечестивите. Възкресението е едновременно лична надежда на праведника и национална надежда за верния народ. Като условие за възкресението на мъртвите се приема смъртта им, ако причина за нея е верността към закона. Надеждата за нов живот се търси и се обосновава отново със закона. Новото съществуване се представя в тяло и е за вечността. Спасението на Израил чрез смъртта на мъчениците се тълкува както връзката на Господ и народа Му.

От прегледаните апокрифни апокалиптични текстове става ясно, че представите за възкресението през въпросния период нямат цялостен характер,

ните съдържат цялостно учение, а само компонент на учението за Съда над враговете на общността на праведните и благочестиви юдеи, чиято награда за верността им, както и за търпеливото понасяне на страданията, е в Бога. Трябва също да се отбележи, че в произведенията на елинистичния юдаизъм (Премъдрост Соломонова, Филон Александрийски) учението за безсмъртието на душите оказва силно влияние. Поради това, когато стане въпрос за възкресението, то не се разбира точно както в юдаизма в Палестина.

Важно е се подчертае, че местата, където проблясва надежда за бъдещето, не се опират на някакво свойство на естеството на човека, като например безсмъртие на душата, а единствено на Господа. Надеждата за безсмъртие е в Бога, Който Сам е наследие на праведните. Силата на Неговите любов и вяност е запечатана в преданията на Израил и, понеже е и Всемогъщ, нищо не може да Му попречи да победи и смъртта. Определени юдейски представи постепенно кристализират и откриват точната си форма. През I в. пр. Хр. личният елемент е по-отчетлив в юдейското мислене, макар и все още в рамките на общностното мислене, което впрочем се запазва докрай, като идеята за Израил преминава в тази за Божия народ.

Идеята за възкресението в Стария Завет следва същия процес на кристализация. От възгледа за възкресението като възстановяване от плена се идва до възгледа за телесното възстановяване като награда за смъртта на мъчениците, от вярата в Христовото възкресение се стига до вярата във всеобщото участие в това възкресение. Това става в резултат на дълъг процес, но в никакъв случай не може да се твърди, че това е нова, непозната до този момент, привнесена отвън представа, както показва анализът на вярванията на околните народи, както и на староегипетските по отношение на живота след смъртта и възкресението. Подобни опити за обяснение на възкресението със заемка от древните източни народи в наши дни печелят дори още по-голяма популярност. Това наложи краткото сравнително проучване на съответните митологии. На човека винаги е бил присъщ стремежът към безсмъртие, той е вложен в човешката душа от Бога. Именно този стремеж подтиква древните

египтяни са строят загадъчните си пирамиди. Нито при тях, нито при съседните на Израил народи обаче този стремеж не стига по-далеч от предчувствие за бъдещите спасителни събития. За старозаветните пророци е неприемливо цикличното схващане за времето, съобразно годишните сезони, което за езичниците ханаанци е в съответствие с божествен порядък, валиден както в религиозно-култовия, така и в частния и обществен живот въобще. Ориентировката в старозаветните текстове към историята на спасението от Яхве няма свой паралел в древните езически религии, дори и отделни извънбиблейски мотиви да могат да бъдат абсорбирани и преработени, като при това не става пренос на идеи.

Колкото повече приближава края на юдейството, толкова повече се засилва вярата във възкресението. Не може да се очаква от старозаветните пророци да проповядват с езика на св. апостол Павел. Минават столетия в подготовката на хората да приемат християнските идеи и етични представи. Портите за небесата могат да бъдат отворени единствено от Иисус Христос.

2.2. Втора глава

В тази глава вниманието е насочено към систематизирането на исогогическите сведения, очертаващи конкретните обстоятелства около написването на Първото послание на св. апостол Павел до коринтяните. Тарс, градът, в който е роден, е образователен център, по чиито улици преподават учението си различните стоици и киници. Възпитан истините на юдейската религия от родителите си, като юноша продължава образованието си в Йерусалим при прочутия равин Гамалиил. Преименуването на Савел в Павел точно отразява кръстосването на юдейската и гръко-римската цивилизации. Двете имена на апостола стават символи и на двата различни периода в неговия живот. Второто име добива по-голяма известност става не само като знак за неговото обръщане, но и поради езическата среда, в която предимно проповядва.

Неговите послания не са систематични богословски трудове, написани с цел да представят някаква тема. Те отговарят на конкретни живи въпроси,

възникнали в основаните от него църковни общности. Макар и продиктувани от пасторска грижа, те разкриват неговото богословие.

В Първото послание на св. апостол Павел до коринтяните има противопоставяне срещу секуларните идеи сред членове на общината, доближаващи се на моменти до епикурейското учение, стоическите представи или риториката на софистите. Влиянието на елементи на популярната гръцка философия и секуларното образование върху християните в Коринт едновременно с преобладаващата римска култура се обяснява с наличното наследство на гръцката култура и философия. С голямо разнообразие се отличава както социалният и икономически характер на града, така и религиозността на космополитното му население. В Коринт има юдейска общност, вероятно основана в Кенхрея. През годините, последвали отпътуването на св. апостол Павел от Коринт, църквата е разтърсвана от неприятности от всякакъв характер. Съдържанието на посланието указва на основните причини, наложили по-тесни контакти и воденето на кореспонденция между общността и апостола. Спорно е дали конфликтите са предимно с идеологическо естество или се дължат на лични съперничества. Социалното обяснение на конфликта стартира в края на 30-те години на миналия век.

Най-старото свидетелство за Първото послание да коринтяните е папирус р⁴⁶. Запазени са фрагменти от него. Датировките варират между 70-90 г. и 200-250 г. Най-важни папируси са р¹⁵ (III в.), р¹¹ и р¹⁴ (IV в.), р³⁴, р⁶⁸ (VII в.), р⁶¹ (ок. 700 г.). Съдържа се и в 23 унциални ръкописа, сред които Синайския, Александрийския, Ватиканския и Ефремовия кодекси, както и в минускулните Paris. gr. и 14 Sinait. gr. Византийската редакция на текста незначително се отличава от александрийския тип текст, предпочетен от Нестле-Аланд. То съдържа 16 глави, а гл. 15, която е и в частност обект на изследването, се състои от 58 стиха. Заглавието е засвидетелствано в cod. Sinaiticus (IV в.) под текста на посланието – ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α. Каноничността на посланието (както и на Второто) никога не е била оспорвана. В ранната ръкописна традиция последователността на посланията

не е точно установена. Сегашното си място заема от втората половина на IV в., както на Запад (cod. Claromontanus), така и на Изток (cod. Vaticanus), но в канона на Маркион (ок. 140 г.) е на второ място след Галатяни, а в Мураториевия канон (II-III в.) е на първо място сред посланията.

Отправените към коринтяните послания представляват образец за своя вид. Според типологията на античната епистолагафия, те се приближават повече до частните послания, отколкото до писмата с делови характер. Това не са разсъждения или трактати, а истински послания - писма и в тях са налични всички характерни особености на епистоларния жанр – увещания, похвали и порицания към адресатите, което им придава характера на лична среща. Въпреки особеното положение, което заема св. апостол Павел по отношение на Коринската община, той се обръща към тях като към равни и ги нарича „братя“ (1 Кор. 1:10). Като жанр посланията се отнасят към т. нар. смесен тип. Като форма посланията следват по-скоро гръко-римската, отколкото юдейската епистоларна традиция. В нейната структура се включва въведителна формула с името на адресанта и адресата и кратко приветствие. Следва благодарение, което е основно различие с юдейската традиция, от която отсъства. Благодарствената част е непосредствено преди главната част на посланието, а накрая има заключителна част.

Посланието е написано на новозаветния гръцки език - кини или койне. Това е говоримият гръцки език от епохата на цезарите с лексикални и синтактични влияния на латинския и арамейския език, първият от които е официален език в империята, а вторият – родният език на авторите. Говори се и от римляните в пределите на Римската империя. Стилът на посланието се определя като висок, макар и не на нивото на стила на св. евангелист Лука. Езикът на св. апостол Павел отразява доброто му познаване на елинската култура и юдейското му обучение. Старозаветните цитати, които използва, са според Септуагинта и като цяло езикът му е повлиян от този превод.

В литературно отношение се открояват използваните анафори (1:26), антитези (1:18), асиндетон (15:52), хиазъм (7:22), омиотелии (12:15-16),

парономасии (15:53), полисиндетон (2:3), риторични въпроси (1:13), ентимеми (6:2), филипики (6:15). С всички тези средства се постига силна експресивност, усилваща въздействието върху аудиторията. Някои от тях придобиват по-различно значение под перото на св. апостол Павел. Юдейският му произход прави неизбежна употребата на арамеизми в речта му.

В посланието са представени множество богословски теми – кръстът, Второто пришествие, покаянието, изкуплението, кръщението, евхаристията и т.н. Сред тях като основна може да се определи темата за единството на Църквата, която, по-общо погледнато, е и повод за написването на посланието. Особено място заема темата за възкресението. Именно на нея е посветена и разглежданата глава.

В 15-та глава апостолът се обръща към тези, които се съмняват в истината за възкресението на мъртвите или напълно я отричат, както и към елините и философите, които, макар и да вярват в безсмъртието на душата, не приемат догмата за възкресението в тяло. В т. нар. Евангелие на Павел, авторът напомня на коринтяните благовестието, което им е предал за смъртта на безгрешния Божи Син за изкупление на всички, за Неговото погребение и възкресение в точно съответствие с Писанието и с апостолската вяра. Всички трудове са напразни без вяра във възкресението. Въпросът за връзката между възкресението и останалите теми, от една страна, както и между самите тези разнородни теми намира своя отговор в учението за възкресението. Преподаденото от св. апостол Павел на коринтяните знание за живота в бъдещия век отговаря на проблемите на общината дори и само с перспективата, която разгръща пред тях. Всички човешки дела трябва да се извършват от тази „обратна гледна точка“. Затова не е без значение какво се случва с тялото. То не е затвор за душата, която след смъртта ще излети, а неразделна съставна част на човека, който ще възкръсне именно в тяло.

Възражението против възкресението е отправено от позицията на елинската философия. Проповедта за възкресението, както и за кръста, е

безумие и камък за препъване за езичниците. Принадлежността тялото към единството на човешкото битие е поразителна новина за онова време. Според елинската философия възкресението в тяло е абсурдно. Тя защитава идеята за възкресение на душата, което пък означава вечност, несътвореност и дори божественост. Към тялото тази философия се отнася с някакво отвращение. По времето на ранното християнство под въздействието на идеите на Платон и орфизма широко разпространено е виждането за тялото като тъмница, в която е заключен духът. Елинските философи се стремят към пълно и окончателно развъплъщение. Християнската вяра във възкресението за тях означава продължение на тъмничния затвор завинаги. Пробуждането е възкресение от тялото, а не с тялото. Възкресението с тяло би означавало преход от един сън в друг, а целта е освобождаването от всички телесни обвивки, тъй като те в самата си същност са противоположни на природата на духа. Елинските философи напълно отричат тялото и плътта – низшата природа, телесната и груба субстанция, като източник и оръдие на злото. Злото се поражда от осквернението, а не от извращение на волята, т.е. осквернението е по-страшно, отколкото греха. Човек трябва да се освободи и очисти от това осквернение.

Христовото откровение възвестява ново разбиране на представата за тялото. Докетизмът е опроверган от Църквата още от самата си поява като антиблаговестие, произхождащо от антихриста (1 Йоан 4:2-3). Проповедта на св. апостол Павел за изкупеното тяло (Рим. 8:23) и за това, че християните не искат да се съблекат, а да се облекат, за да бъде смъртното погълнато от живот (2 Кор. 5:4) е пълната антитеза на учението на елинските философи. Основните елементи на идеологията, с която полемизира св. апостол Павел са понятието „премъдрост“, антропологичния дуализъм и следващото от него предпочитане на духовното пред телесното. Техните корени лежат в културата на елинизирания Египет, а в Коринт стават популярни чрез александриецата Аполос. Телесното възкресение се отрича, на възкресението се гледа като на издигане на душата към небето след като се освободи от тялото.

2.3. Трета глава

Предмет на екзегетически анализ е текстът за възкресението в тяло от гл. 15 на Първото послание до коринтяните. Началните стихове представляват припомняне и утвърждаване на благовестието (ст. 1-11), следващите са допускане на обратното твърдение (ст. 12-19), а последните – пояснение за начина и тялото на възкресението (ст. 29-58). Основополагащи са ст. 20-28. В цялото изложение на гл. 15 св. апостол Павел непрекъснато се връща към основата, която е дал на коринтяните и която им припомня с кратката формулировка от 1 Кор. 15:3-5. Вероизповедните формулировки са най-кратките форми, изразяващи вярата на Църквата в Спасителя. Отличават се с афоричност, устойчивост, много изразителни и дълбоки по съдържание са и, също така, имат удобна за запаметяване форма. Те предават истината, че скоро след позорната Си смърт, Христос възкръсва и се възнася на небето в нетленно тяло. Съдейки по нейната древност и лаконичност, може да се твърди, че най-важната от вероизповедните формулировки св. апостол Павел привежда в Първото си послание към коринтяните 15:3-5. Тук е представена четирисъставна формулировка на Преданието, чиито части са: смъртта, погребението, възкресението и явяването на възкръсналия Спасител. Св. апостол Павел напълно съзнава приемствеността между неговата проповед и проповедта в Йерусалимската община относно главните събития, които водят до основаването на Църквата.

Св. апостол Павел доказва истината (за възкресението в тяло) чрез допускане на обратната хипотеза. Под влияние на елинския възглед за материята като източник на физическото и нравствено зло в тялото от една страна, и на греховното начало от друга страна, някои не могат да приемат учението за възкресението в тяло. Основният предмет на апостолската проповед е именно Христовото възкресение, така че с отричането на Христовото възкресение се отрича и съдържанието на апостолската проповед. Това се отнася и до вярата на коринтяните, понеже ако Христос не е възкръснал, Той не е изкупил човечеството и, следователно, няма никаква полза от тяхната вяра.

Господ Иисус Христос е Богочовек и поради това с възкресението Си от мъртвите става първенец/първи за възкресението на човешката природа. Човешката природа за пръв път в пълнота се съединява с безсмъртния Бог у Него. Човешката природа е влязла в състава на Неговата Богочовешка Личност, станала е Божие тяло, тяло на Бог-Слово и по този начин показва пътя към собственото си съвършенство в крайния му предел. Възкръсналият е модел и гаранция за възкресението и на останалите. С Божията сила на първенеца на човешката възкръснала природа, която е в ипостасно единство с въплътения Бог-Слово всички ще бъдат събудени, когато настане време за това. Връзката между първия и Последния Адам е много важна и за разглеждането на характера на възкресението и по-точно, че то е в тяло. На този принцип е построена и каузалността на възкресението от мъртвите „чрез“ друг Човек. За св. апостол Павел цялото човечество е, ако може така да се каже, вградено, внедрено в първия човек (ἐν τῷ Ἀδὰμ) и в осъждането му на смърт. Както обаче Адам повежда хората към смъртта, така и Христос, поради това, че приема човешка природа, ги води към възкресение. Аналогията Адам-Христос показва обновяването на човешката природа. Обоженото човешко естество прокарва със Себе Си пътя за възстановяването на всички хора. Всеобщото възкресение ще настъпи при Неговото идване, при Парусията (срв. 1 Сол. 4:16-17). Св. апостол Павел свързва всеобщото възкресение с Второто пришествие на Христос с цел да подчертае есхатологичния характер на възкресението. Едва тогава вярващите ще възкръснат, като следва описание на всички събития, които ще съпътстват Второто пришествие. С края се обозначава Царството (βασιλεία) – упражняване на Христовото господство от небесата и то започва с възкресението Му. Краят се състои от унищожението на смъртта, всеобщото възкресение и Второто пришествие. Краят е постигането на целта – установяването на Царството. Все пак то е и край на човешката история, каквато я познаваме. Според светоотеческата традиция на тълкуването на откъса на Царството на Христос не се гледа като на земно и отнасящо се за бъдещ период, а като на сегашно и небесно. Унищожението на смъртта е самото възкресение на мъртвите, което

става поради тяхното единение с Христос, така че Неговото възкресение става основа на тяхното. Тук присъства и темпорална последователност. Преди смъртта ще бъдат унищожени всички нейни съработници. Смъртта вече е унищожена във Възкръсналия Богочовек, както и в душите на светците. Но в деня на Страшния съд тя ще бъде напълно унищожена в светлината на Божието битие. Св. апостол Павел разкрива христологичния смисъл на месианските псалми 8 и 109, които цитира. С Христовото възкресение се поставя началото на една верига от събития, която кулминира с окончателното унищожение на смъртта и с това, че Бог ще бъде всичко във всички. И сега Бог е „всичко във всички”. Но тогава това ще се прояви по съвършен начин.

Изложението засяга и начина на възкресението, както и тялото. Новото тяло не е просто сбор от частите на предишното, но между бъдещото и настоящето тяло съществува органична връзка. Това се илюстрира с цялото разнообразие, от което е съставен светът. Бъдещите тела ще се различават и по достойнство. Тление, безчестие и слабост са противопоставени на нетление, слава и сила. Това се тълкува като освобождение първо от болестите и смъртта, второ от слабостите, присъщи на несъвършеното тяло и трето от неговите ограничения. Противопоставя се земното тяло на сегашния век и преобразеното тяло на бъдещия век. Довършва се аналогията Адам-Христос. Христос представлява духовното тяло на възкресението и в същото време е Последният Адам, последният родоначалник на човечеството. Подчертава се абсолютната необходимост от преобразяване, за да се навлезе в небесния живот. На това преобразяване подлежат както живите, така и мъртвите. Победата означава достигането до пълнотата на човешките сили.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съпоставянето на възгледите за живота след смъртта на някои от древните народи в Ханаан и Месопотамия показва, че не може да се приеме, че старозаветната идея за възкресението е заимствана от представите на древните съседни на Израил езически народи. Митовете за умиращи и възкръсващи божества са с предимно цикличен характер. Според библейските представи пък възкресението е отвъд историята, като в същото време влиза в нея. Това обаче не пречи на някои от старозаветните пророци да използват общата за Ханаан изказност в стремежа си да направят посланието си по-ясно и разбираемо чрез взети от ежедневието картини, без при това да става пренос на идеи.

В Стария Завет липсва систематично учение за възкресението. Развитие започва да се наблюдава след Вавилонския плен. В този смисъл пленът е смърт, а завръщането от плен е възкресение. Може да се говори за условни степени в това развитие, като една от тях е възкресението на народа като възстановяване след критични обстоятелства – възкресението се мисли като оцеляване в рамките на колективното мислене. Променените обстоятелства водят до промени във възгледите. Мъчениците ще получат обратно телата си, за да възтържествува справедливостта. Между тези два възгледа съществуват многобройни нюанси. Най-често е трудно да се отличи дали в конкретния текст става дума за лична или национална есхатология. От представата за възкресението като спасение на страдащия Израил от плен се стига до съвсем конкретната представа за възстановяването на страдащия праведник. Това не изменя представата за неизбежността на шеола. Важно е се подчертае, че местата, където проблясва надежда за бъдещето, не се опират на някакво свойство на естеството на човека (безсмъртие на душата), а единствено на Господа. Същността на надеждата за безсмъртие е Бог – наследие на праведните, на Когото нищо не би попречило да победи и смъртта. Понятията от юдейското мислене постепенно кристализират и откриват точната си форма. Личният елемент в това мислене е по-отчетлив през I в. пр. Хр., макар и все още в рамките на общностното мислене, което

впрочем се запазва докрай. Идеята за Израил пък претърпява избистряне в тази за Божия народ.

Идеята за възкресението в Стария Завет следва същия процес на кристализация. От възгледа за народностното възкресение като възстановяване от плена се стига до възгледа за телесното възстановяване като награда за смъртта на мъчениците, от вярата в Христовото възкресение се стига до вярата във всеобщото участие в това възкресение. Това става в резултат на дълъг процес, но в никакъв случай не може да се твърди, че това е нова, непозната до този момент, привнесена представа. Именно тези текстове стават основните източници на вярата по времето на св. апостол Павел, когато темата за възкресението от периферна ще стане централна и върху нея ще се надградят всички останали теми. Предмет е на много от новозаветните книги, а особено място заема в гл. 15 на Първото послание до коринтяните.

Въпросът за връзката между възкресението и множеството останали теми, разгледани в посланието, от една страна, както и между самите тези разнородни теми от друга, се разрешава в учението за възкресението. Св. апостол Павел отговаря на всички проблеми на коринтската община дори и само с перспективата, която разгръща пред тях. Всички човешки дела трябва да се извършват от тази „обратна перспектива“. И съвсем не е без значение какво се случва с тялото, защото то не е някакъв затвор за душата, която след смъртта ще излети, а неразделна съставна част на човека, който ще възкръсне именно в тяло.

Поради тази причина възкресението става централна тема както на проповедта на св. апостол Павел като цяло, така и на гл. 15 от Първото послание до коринтяните. В припомнянето на благовестието ядката на използваната вероизповедна формулировка е Христовото възкресение. За нейното огромно значение може да се съди и от факта, че текстът от тази формулировка, както и от други, подобни на нея, става основа за създаването на Никео-Цариградския символ на вярата по-късно. Този текст потвърждава човешката природа на Господ Иисус Христос с фактите за Неговата смърт, погребение и последвало

възкресение, засвидетелствано пред огромен брой свидетели. Всички тези събития са изпълнение на Свещеното Писание. На тази основа е разяснението на бъдещото възкресение и новото творение. Допускането на обратната хипотеза е доказателство за нейната абсурдност. В аргументацията на възкресението в тяло централно място заема типологията Адам-Христос. Човешката природа е обновена в Последния Адам – Иисус Христос – Богочовекът и Неговото възкресение. Това е и отговорът на първата подточка от третата задача. Богочовекът изпълнява съвършено задачата, с която Адам не се справя – внасянето на порядъка в света. Христовото възкресение е гаранцията за това, че всеобщото възкресение е неизбежно, което отговаря и на втората част от поставената трета задача. Многобройни алюзии препращат към книга Битие. Очертава се паралел между преобразяването на творението и сътворението. Новото творение е осъществяване и изкупление на първото. Това е продължение на юдейската мисъл и е изпълнено изцяло в нейните рамки, но с нови средства. Възкресението не е безсмъртие на душата, а смърт и възкресение на целия човек, на неговата душа и тяло, точно както е във възгледите на фарисеите. Юдейското виждане се разширява, без да се излиза от зададената рамка, с твърдението, че след Христос ще възкръснат всички „Негови”, без значение дали са израилтяни или не. Св. апостол Павел запазва този мироглед с някои вътрешни уточнения. Отгласът на месианските псалми 8 и 109 е пътвърждение на същата идея в духа на юдейските представи от времето на Втория храм. Победената с Христовото възкресение смърт ще бъде окончателно унищожена при Второто пришествие при възкресението на мъртвите. Христовото възкресение е едновременно начало и средство за всеобщото възкресение. Представата се допълва с изобразяване на телесното възкресение с използваните ярки образи от ежедневието. Типологията Адам-Христос се измества в плоскостта земен-Небесен, все още в контекста на книга Битие. Спасените ще са облечени в образа на Небесния. По този начин те могат да влязат в Божието царство, където Бог е всичко във всички и за което е предназначен човекът. Не следва да се противопоставя σῶμα ψυχικόν на σῶμα

πνευματικόν като физическо тяло и нематериално тяло. Никъде в Свещ. Писание на Новия Завет σῶμα не се употребява, за да обозначи нещо друго освен физическото тяло или човешкото същество като цяло, но с акцент върху неговата физическа съставна. Това е продължение на мисълта на св. апостол Павел от 1 Кор. 2:14-15: „Душевният човек не възприема онова, що е от Божия Дух: за него това е безумство; и не може да го разбере, защото то се изследва духовно. Духовният пък изследва всичко, а него никой не изследва». Тук е скрит и ключът за разбирането и на привидните противоположности от 1 Кор. 15:44. Одушевено/душевно и духовно представляват двата противоположни принципа, към един от които човекът може да бъде ориентиран – или неговата собствена душа, или Божия Дух. «Одушевен човек» е човек, склонен да изпълнява егоистичните прищевки на душата си. «Духовен човек» е човек, принципно ориентиран към изпълнение на повелите на Светия Дух. Следва да се заключи, че σῶμα ψυχικόν е тяло, инстинктивно движено от желанията на собствената си душа, докато σῶμα πνευματικόν представлява същото физическо тяло, но движено от заповедите на Божия Дух. Контрастът не бива да се търси в субстанциите, а в принципа за ориентация.

От момента на приемане на кръщението животът на християнина е обновен поради Христовото възкресение, той вече участва в смъртта и възкресението. Възкресението се празнува и живее в Църквата, където може да бъде предвкушено в своята пълнота, доколкото Църквата е богочовешки организъм. Божият народ, Израил става новозаветната Църква. Есхатологичната ориентация на живота на християните, еднакво актуална в миналото и днес, предполага всекидневното носене на кръста и обличането в идентичността на Самия Христос. Светотайнственото умиране за света обаче не прекъсва живота в този свят, нито действието на греха. Човекът ще постигне съвършенството в обличането в Христос едва след физическата си смърт, а дотогава трябва да пази кръщелната благодат. Пасхалното измерение на кръщението отличава целостта на християнския живот, оформяйки всеки негов аспект. Кръщението не е просто начин да се стане християнин, а да се остане такъв все по-истински

и все по-пълно обличайки се в Христос. С Кръщението християнинът влиза в пасхалната тайна, която се осъществява във възкресението му. Евхаристията е също толкова свързана с пасхалните измерения на християнския живот. Участието в нея подготвя за момента, в който телата ще получат от Бога безсмъртие и нетление, точно както хлябът и виното стават Тяло и Кръв Христови. След Христовото възкресение есхатологичните очаквания не са мъглява точка в бъдещето, а реалност, осъществена в Църквата, където се изисква непрекъснато умиране за света и раждане за Бога.

Възкресението като част от есхатологията придава на християнството обратната перспектива на непреходните стойности. „Невечерната светлина” изменя хода на историята. Човекът повече не е пленник на времето. Христос влиза в историята, за да строши нейните оковите, а Светият Дух постоянно държи пред очите на човека Божието царство. В христологията се крият отговорите на всички въпроси от антропологията. С Въплъщението Си Иисус Христос отваря за човека Божието царство. С Възкресението Си му отрежда място да седне с тяло отдясно на Отца. Той разкрива съвършения замисъл на Бога за човека, предназначението му за Царството. В ръцете на човека остава само избора.

4. ПРИНОСИ

Като принос на настоящата дисертация може да се отчете нейната напреходна актуалност. Темата за живота след смъртта винаги е представлявала интерес за човека. Именно животът след смъртта осмисля земния живот. Най-достоверният отговор може да бъде открит на страниците на Свещ. Писание. Макар и целият Нов Завет да е „изтъкан“ върху темата за възкресението (а и осмислянето на Стария), гл. 15 от Първото послание до коринтяни най-изчерпателно се занимава с този въпрос.

Трябва да се отчете и ниската степен на разработеност на темата в родната библеистика. Макар и да не може да утоли огромния глад по темата, дисертационният труд все пак запълва определени празноти в родната библеистика.

В изпълнение на целите на дисертационния труд са приведени аргументи от иконографията, химнографията и литургиката, които придават дълбочина на изследването и същевременно са неизбежни за православно осмисляне на основите на вярата.

Предложеният превод също може да се счита за принос в научната област.

Изследването повдига и някои нови въпроси. Отделно проучване заслужава съпоставителният анализ на 1 Кор. 15:20-28 и 1 Сол. 4:13-18. Други такива въпроси са свързани с антропологията на св. апостол Павел и/или нейните старозаветни предпоставки. Същото важи и за неговата есхатология. Освен това липсва обособено изследване за възкресението в Стария Завет, както и в междузаветната епоха, настоящата работа очерта само някои основни линии в тези направления. Може да се работи още много в областта на интердисциплинарните връзки, като подчертаващи единството на учението за възкресението, което не може да бъде мислено извън Църквата.

5. ПУБЛИКАЦИИ

„Раннохристиянската община в Коринт“ – В: Свещеното Писание в църковното предание. Доклади от научна конференция. Велико Търново, 2014.

„Първото послание до коринтяните в съвременните изследвания“ - Богословска мисъл. София, 2016 (под печат).